

Bod Péter az unitáriusokról.

Irta : Dr. Borbély István.

Bod Péter 26 éves korában foglalkozott először az unitáriusokkal *Kösziklán épült ház ostroma* című munkájában. E könyv fordítása s a kurucforradalom lezajlása utáni szomorú években készült. A gályarabságra ítelt protestáns papok szenvedései vannak benne elmondva. Függetlenül két fejezet van a könyvhöz csatolva, az utolsónak címe: A róm. katolikusokról és az unitáriusokról, «kik kiváltképpen akadályoztatták Magyarországnak és Erdélynek reformációját». E sokat ígérő címen közülünk csak Blandrata és Dávid F. van megemlítve. E rész Bodnak eredeti fogalmazása s mutatja irányunkban táplált érzületét. «Dávid Ferenc — írja — az ördögnek ennél nagyobb eszköze a reformáció megakadályoztatására nem volt». Ime nyitánya ellenünk szórt szidalmainak. Ettől kezdve soha nem mulasztotta el az unitáriusokról megemlékezni, ha erre alkalma nyílt, de mindig idegenkedéssel szólt róluk. Feljegyezte jobbaink életét másfél századon át közkézen forgott könyveibe; megírta egyházunk történetét külön is, meg beillesztve a magyar és az egyetemes egyháztörténetbe, de lelke mély sajnálkozásával tette ezt. Foglalkozott velünk, mert érezte, hogy mi is beletartozunk a magyar társadalomba és történelembe, de óvakodott tőlünk. A tárgyilagosságot nem ismerte. Még azt sem tudta elferdítés nélkül bemutatni, kit közülünk tán legtöbbször becsült, Heltai Gáspárt. Heltai szerinte (*A szent bibliának története*) «a kolozsvári Szent Háromságban levő egy Istent valló gyülekezetben volt pap». Bod tehát jól tudta, hogy unitárius volt, de azért életének ismertetésekor nem említette ezt, hanem egyszóval elhallgatta. Életrajz gyűjtemé-

nyének (*Magyar Athénás*) sorait nincs miért külön idéznem. Ahol egyenként szól nagyjainkról, minden nyilatkozata egyforma.

Némileg enyhébbek kifejezései az unitárius egyházzól szoltában. Ezt először *Az Isten vitézkező anyaszentegyháza állapotjának historiájában* tárgyalta. 425—429. lapon szól Erdély vallástörténetéről, Blandrata és Dávid szerepléséről s az eseményeket 1638. évig mondja el. E fejezet («A Socinianus és Unitaria Vallásról») a 460—464. lapon folytatódik a XVII. század, a 484—485. lapon pedig a XVIII. század historiájával. Bizony nem sok, amit e rövidke helyen rólunk irt. De ha meggondoljuk, hogy e könyvben jelent meg először magyar nyelven a magyar unitárius egyház összefoglaló története (1760-ban), nincs nagy okunk a csodálkozásra. Eddigi gyűlölködését is mintha visszafojtotta volna. Dávid Ferencről már elismeri, hogy «elmés, bátor, hatalmas beszédű»; s hittani tételeinket, bár röviden, lehetőleg a valóságnak megfelelően publikálta. A nem unitáriusok hat évig csak e könyvből ismerhették történetünket.

1766-ban adta ki Bod *Smirnai szent Polikárpust*, melyben az erdélyi református püspököknek historiája van elmondva. Ugyanezen évben kezdett Uzoni Fosztó is hozzá Kénosi Tösér unitárius egyháztörténetének folytatásához. Munkájával csak 1774-ig készült el; az egész mű — az első igazi unitárius egyháztörténet — Kozma Mihály és Kozma János kiegészítései után 1798-ban fejeződött be, tehát 32 évvel Polikárpus megjelenése után. E könyv Bodnak legjobb munkái közül való. Nem csupán lehető részletességgel szól Erdély egyháztörténetének minden nevezetesebb eseményéről, hanem állításaihoz jegyzeteket is csatolt. Olvasóit forrásaival is megismertette. Igaz, erős kálvinista maradt Bod e munkájában is, ám az unitáriusok épen e könyve ellen tehetik a legkevesebb kifogást. Sorra veszi a református püspököket s azok életrajzának keretében szól rólunk is. E mű ma is nélkülözhetetlen segítsége a protestáns egyháztörténetírásnak.

Hét évvel halála után, 1776-ban *Historia Unitariorum in Transylvania* címmel 187 oldalra terjedő tanulmányát

Bodnak adta közre Sófalvi József. Én e könyvet — amely az eddigiektől eltérően latin nyelvű — egyháztörténetünk legrégebbi okmánytárának nevezném s hiszem, noha kiadója tiltakozott ez ellen, hogy eredetileg a Polikárpus-függelékéül készült. Három részből áll e könyv. I. De rebus unitariorum ab illorum origine ad mortem usque Joannis II. regis. (7—81 lap.) II. De rebus sub principibus Stephano et Christophoro Bathoriis ad Tragicum usque exitum duorum unitariae religionis antesignanorum actis. (82—156 lap.) III. De rebus unitariorum post fata Fr. Davidis et G. Blandratae ad recentiora usque tempora. (157—187 lap). E három rész közül kettő (7—156. lap) Dávid Ferenc sorsával foglalkozik. Maga az anyag, mit Bod könyvében összegyűjtött, addig sem volt ismeretlen, mert Haner, Lampe és Sandius könyvében már megjelent. Az ő érdeme az összegyűjtés és könnyen hozzáférhetővé tévés volt.

Bodnak az unitáriusokról való munkája ezzel be is végződött, mert kéziratban fennmaradt legterjedelmesebb könyvének (*Historia Hungarorum Ecclesiastica, I—III. köt.*) nem ismerjük kortörténeti hatását; magát a munkát csak 1888-ban nyomatta ki Rauwenhoff Szalay segédkezésével.

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

Szemere Bertalan. Irta: Dr. Kiss Ernő. Kolozsvárt, 1912.

Alig lehetett volna Szemere Bertalanról születése századik évfordulója alkalmából méltóbban megemlékezni, mint e könyv kiadásával. Kulcs ez ennek a rejtélyes, sokszor meg nem értett, még többször félreértett jellemnek a nyitjához. S mi hálások lehetünk a szerző iránt, hogy e jellemet, szabadságharcunk e főszereplőjét az előítéletek ráülepedett szenyjétől megtisztítva állítja elénk. Folyóiratunknak sem iránya, sem tere meg nem engedi, hogy e könyv részletes ismertetésébe s beható bírálatába fogjunk. Hogy megvizsgáljuk, fölhasznált-e s objektív kritikával használt-e föl a szerző mindent abból a rengeteg anyagból, ami kétségtelenül rendelkezésére állott s mivel Szemere megértését könynyebbé tette. Annyit azonban e lapokon is meg kell állapítanunk, hogy kerekébb, lebilincselőbb, tanulságosabb, elevenebb hangú ilyen irányú könyvet alig olvastunk. Pedig Kiss Ernő az előadás külső szépségeivel, a stilisztikai ékességekkel nem sokat törődik. Ő a szerkesztés embere. Egyszerűen, világosan ad elő. Hasonlatokat, elmés egybevetéseket, szellemes appercuket s a csillogás más effajta eszközeit hiába keressük nála. Jobbnak látja ehelyett a dolgok okait fürkészni s a hatást csupán az események művészi elrendezésében, a tények logikai kapcsolatának kimutatásában keresni. Hanem aztán ebben művész! Amint elmondja Szemere pataki diákságát, külföldi utazását, fölléptét vármegyéjében, mint a szobrász vésője alatt az első pár csapás után, már látni az alak nemes vonásait. És e vonások teljes nagyságukban, tiszta ragyogásukban bontakoznak ki a negyvenes évek nagy eseményeinek elbeszélésénél. Látjuk Szemere nemes alakját a rendi országgyűléseken, amint a legjobbakkal kezét fogva küzd az új Magyarország megalapozásán. Látjuk mint belügyminisztert emberfölötti erővel dolgozni ezerféle terven. Rokonszenvvel kísérjük pályáján a szabadságharcban. Megbámuljuk titáni küzdelmét a széthúzó erők középpontjában. Igaz részvétünk kíséri a száműzetésbe s megértjük elkeseredett